

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПОРТРЕТ БРАЗИЛІЇ

Модель соціальної держави. Модель соціальної держави Бразилії є гібридною: вона поєднує широкі соціальні гарантії з жорсткими бюджетними обмеженнями, закріпленими Конституцією 1988 року.[1] Ключовим інструментом боротьби з бідністю є програма Bolsa Família, яка надає допомогу бідним сім'ям за умови інвестицій у освіту та здоров'я дітей. Водночас ефективність перерозподілу обмежується через складну й регресивну податкову систему, що підтримує високий рівень нерівності.

ВВП на душу населення, нерівність, бідність, безробіття. ВВП на душу населення в Бразилії зростає в довгостроковій перспективі, але значно більш нестабільно порівняно зі світовим середнім. Після активного зростання до 2011–2012 років спостерігається різке падіння, а подальше відновлення є нерівномірним. У результаті розрив між Бразилією та світовим рівнем поступово збільшується. Також, цей усереднений показник приховує глибокі структурні диспропорції в економіці країни.

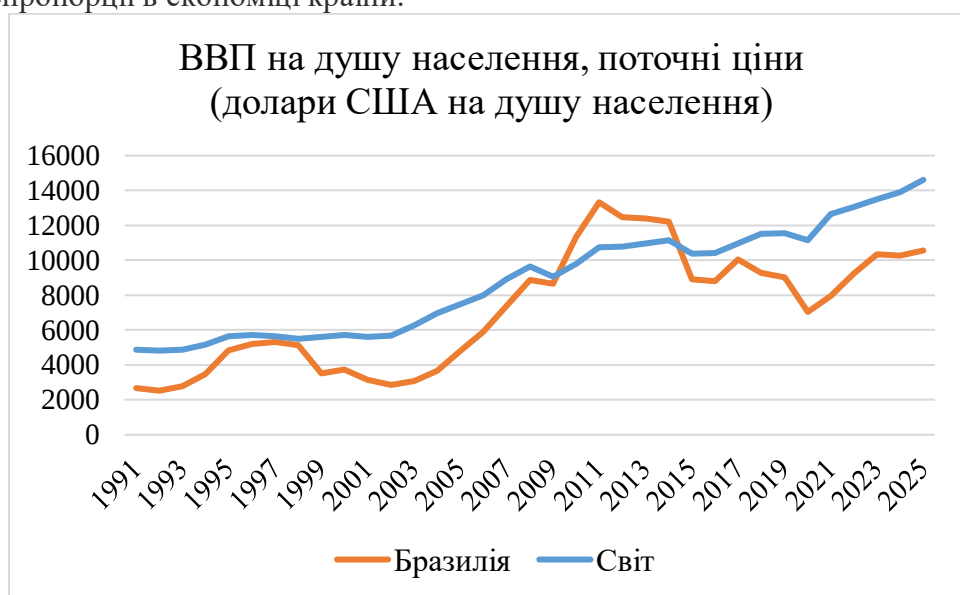

Рис 1. ВВП на душу населення у Бразилії та світі (поточні ціни, дол. США на особу), 1991–2025 рр. [2]

Наразі, Бразилія залишається однією з найбільш нерівних країн світу. Так, індекс Джині протягом 1980–2023 років залишається досить високим, що свідчить про значну нерівність доходів. Хоча з початку 2000-х спостерігається поступове зниження до приблизно 52–55, але рівень нерівності все ще залишається високим.

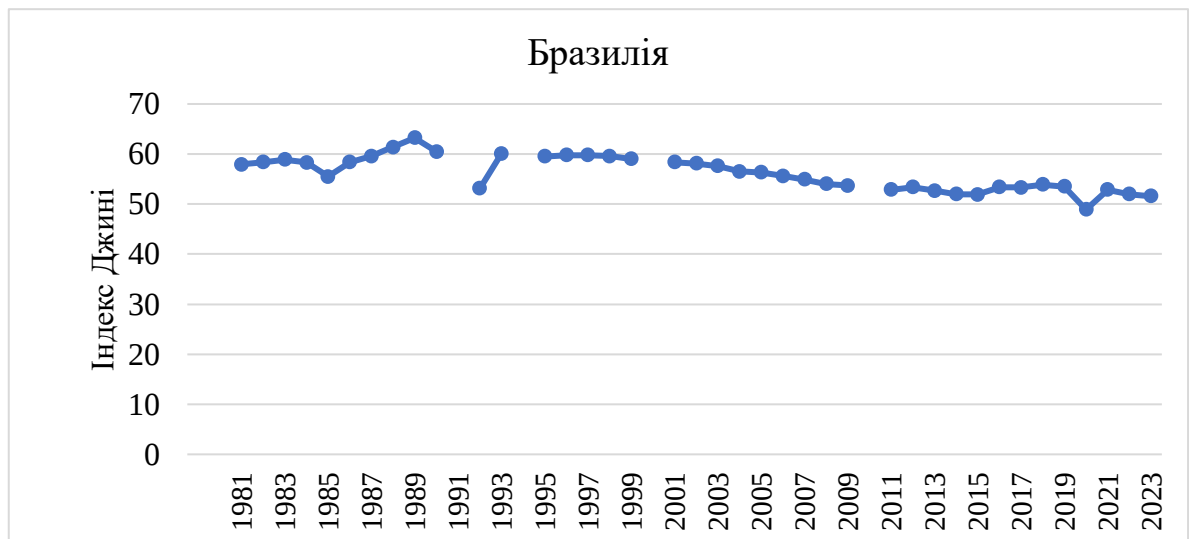

Рис 2. Динаміка індексу Джині в Бразилії за 1981–2023 рр. [3]

За останні роки Бразилія досягла значних успіхів у подоланні бідності, що дозволило офіційно виключити країну з Карти голоду ООН у липні 2025 року. Рівень бідності в Бразилії має чітку тенденцію до зниження. Найбільше скорочення відбулося у 2000-х роках, однак після цього прогрес сповільнився і показники стабілізувалися з незначними коливаннями. Водночас частка населення за вищими порогами бідності (8,3 дол./день) залишається відносно значною.

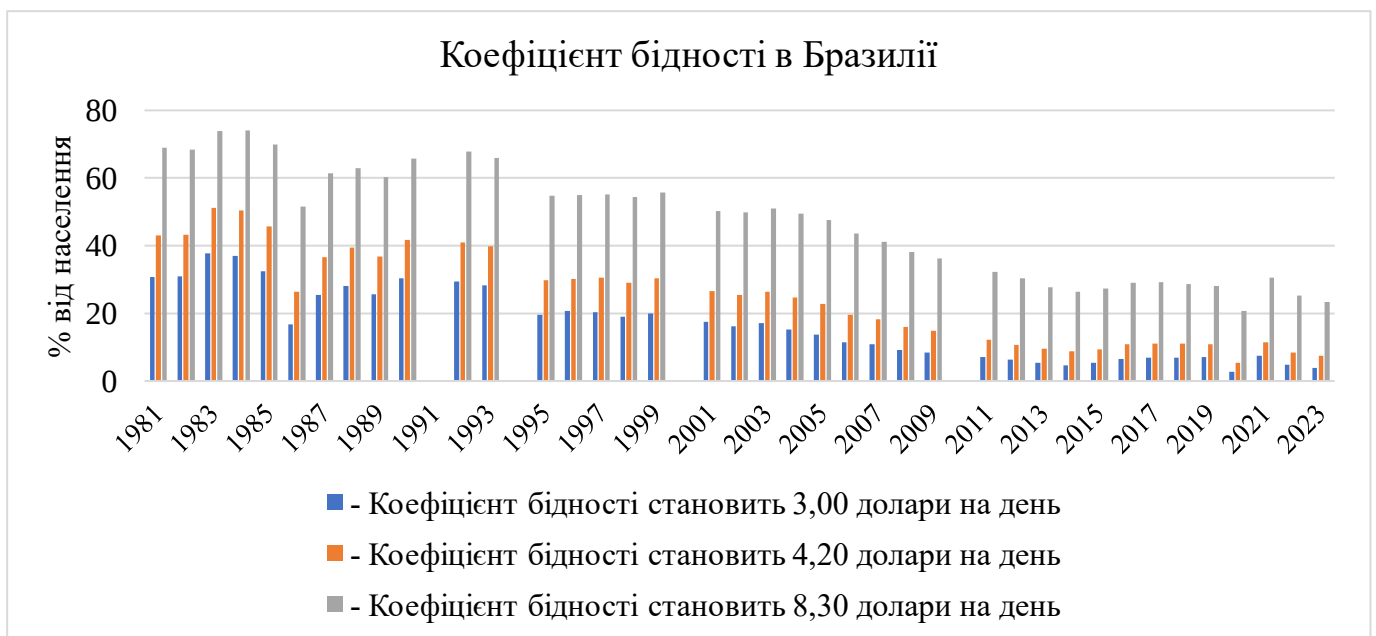

Рис 3. Динаміка рівня бідності в Бразилії за різними міжнародними порогоми (3,00; 4,20; 8,30 дол. США на день), % населення, 1981–2023 рр. [4]

Ринок праці країни демонструє високу стійкість. Рівень безробіття в Бразилії є більш волатильним і загалом вищим, ніж у розвинених економіках. Після відносної стабільності у 2000-х роках спостерігається різке зростання у 2015–2021 роках, після чого показник знижується.

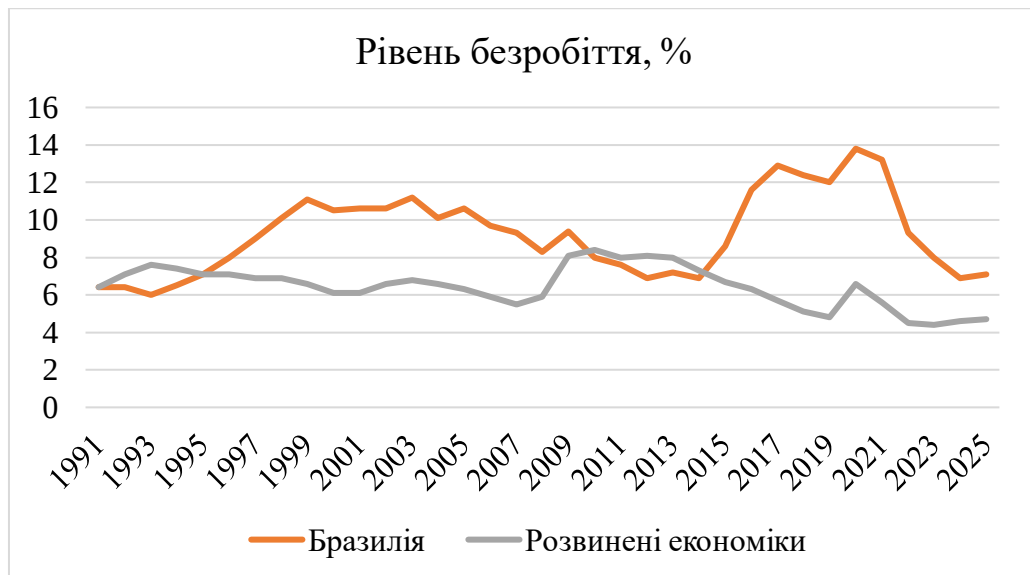

Рис 4. Динаміка рівня безробіття в Бразилії та розвинених економіках, % робочої сили, 1991–2025 рр. [5]

Водночас серйозною структурною проблемою ринку залишається високий рівень неформальної зайнятості (тіньової економіки). Неформальні працівники, які не мають офіційних контрактів і соціального захисту, широко присутні не лише в малому бізнесі, але й на середніх та великих підприємствах, де їхня частка стабільно складає близько 10-15% від усього штату. За прогнозами аналітиків, до кінця 2025 року загальний рівень безробіття складе близько 6,2%, з імовірним незначним зростанням до 6,4% у 2026 році на тлі загального охолодження економічної активності.

Таблиця 1. Основні соціально-економічні показники Бразилії

Показник	Період	Значення
Населення	2024	204,7 млн осіб
ВВП на душу населення	2025	10 577 дол. США
Індекс Джині	2023	51,6
Рівень бідності (3,0 дол./день)	2023	3,8%
Рівень бідності (4,2 дол./день)	2023	7,5%
Рівень бідності (8,3 дол./день)	2023	23,4%
Рівень безробіття	2024	6,9%
Неформальна зайнятість	2020-ті	10–15%

Джерело: [5, 12]

Соціальні видатки держави та податкова система. Бразилія має широкі соціальні зобов'язання, які постійно стикаються з жорсткими фіскальними обмеженнями. Її головним і найуспішнішим інструментом є Bolsa Família — найбільша у світі програма зумовлених грошових переказів, створена у 2003 році. Дана програма надає пряму фінансову допомогу бідним сім'ям (охоплюючи понад 46 мільйонів осіб) за обов'язкової умови, а саме: діти повинні регулярно відвідувати школу, проходити медичні огляди та вакцинацію.[6] Хоча такі ініціативи суттєво знизили рівень бідності та нерівності, високий рівень соціальних видатків (зокрема, тих, що пов'язані зі старінням населення) та жорсткість бюджету створюють значний фіскальний тиск на державу.

Податкова система Бразилії є складною та вкрай регресивною, а доходи громадян юридично поділяються на три основні категорії з різними правилами оподаткування. Перша

— це оподатковуваний дохід (зарплати, пенсії, оренда), який становить близько 60% задекларованих доходів і обкладається за прогресивною шкалою з максимальною ставкою лише 27,5%. Друга — доходи, що оподатковуються виключно за джерелом виплати (близько 10%, переважно відсотки та приріст капіталу), для яких діють фіксовані ставки від 15% до 22,5%. Третя категорія — неоподатковуваний дохід (майже 30%), до якого належать розподілені прибутки підприємств і дивіденди, що повністю звільнені від сплати податку на доходи фізичних осіб. [7]

Така роздроблена структура порушує принципи горизонтальної та вертикальної справедливості, оскільки доходи від капіталу оподатковуються значно менше за доходи від праці. Оскільки лівова частка статків найбагатших верств населення складається саме з неоподатковуваних дивідендів, податкова система фактично працює на користь еліт. Як наслідок, середні ефективні податкові ставки зростають лише до певного рівня, а для найзаможніших 0,5% громадян починають падати, причому найбагатші 0,01% населення сплачують у вигляді податку лише близько 6% від свого загального доходу.

Доступ до освіти, медицини, соціального захисту. Бразилія має Єдину систему охорони здоров'я (SUS), яка покликана забезпечувати універсальний медичний захист населення. Чинний уряд Луїс да Сілви зробив одним із пріоритетів відновлення повноцінної роботи SUS, забезпечення доступності медичних послуг і ліків, а також відновлення Національної програми імунізації.

Доступ до медицини для найбільш вразливих верств населення жорстко інтегрований у соціальну політику. Отримання державних виплат вимагає від сімей обов'язкового проходження медичних оглядів, вакцинації дітей та регулярного пренатального моніторингу для вагітних жінок. [6] Попри це, бідне населення, що проживає в неформальних поселеннях (фавелах), залишається вкрай вразливим до епідемій через відсутність доступу до чистої води, каналізації та віддаленість від лікарень. Крім того, хронічні хвороби (наприклад, діабет) створюють значні фінансові ризики для бідних сімей через непрямі витрати, такі як втрата працездатності. [8]

Щодо освіти, то держава активно використовує фінансові стимули для залучення дітей до шкіл. Виплати за програмою Bolsa Família обумовлені обов'язковим відвідуванням школи дітьми та підлітками, що має на меті розірвати цикл спадкової бідності через інвестиції в людський капітал. [6]

Однак у цій сфері існують серйозні виклики. Хоча соціальні програми стимулюють відвідуваність, вони самі по собі не покращують якість державних освітніх послуг, яка традиційно вважається низькою. Статистика свідчить про глибокі прогалини: 24,6% населення старше 16 років не мають жодної освіти, а 13,4% живуть у сім'ях, де жоден дорослий не закінчив навіть початкову школу. [9]

За попереднього уряду активно впроваджувалася мілітаризація освіти — створювалися військово-цивільні школи, де викладали військові та поліцейські, а учні мали носити форму. Чинний уряд скасував цю федеральну програму, намагаючись зменшити вплив військових на суспільство, проте деякі штати продовжили її фінансування на місцевому рівні. Наразі в освіті декларується фокус на розвитку загальної, безкоштовної "народної" освіти та подальшому розширенні доступу до дитячих садків і вищої освіти.

Соціальний захист у Бразилії спирається на розгалужену систему державних субсидій, орієнтованих на ліквідацію голоду та екстремальної бідності. Наприклад, та ж програма Bolsa Família, що охоплює майже кожную четверту сім'ю в країні. Останнім часом програму було розширено: окрім базової виплати у 600 реалів, додано 150 реалів на кожную дитину до 6 років, а також додаткові кошти на старших дітей і вагітних жінок.

Також, уряд відновив програму будівництва соціального житла Minha Casa, Minha Vida, розширивши її дію на сім'ї з доходом до 2640 реалів на місяць. [10] Проте минулий

досвід показує, що таке житло часто будується у віддалених районах із поганим транспортним сполученням, що ускладнює доступ мешканців до робочих місць.

Однак, незважаючи на дії уряду, розрив у доступі до базових послуг залишається критичним бар'єром для соціального захисту. Бідні верстви населення часто вимушені жити в екологічно небезпечних зонах без доступу до базової соціальної та фізичної інфраструктури, що консервує цикл бідності.

Демографічні тенденції. Бразилія пережила стрімкий і глибокий демографічний перехід, який розпочався відносно пізно (у 1950-х роках), але відбувався значно швидше, ніж у розвинених країнах. Рівень народжуваності різко знизився з понад 6 дітей на жінку у 1960-х роках до приблизно 1,6 у 2023–2025 рр.[11] Водночас завдяки покращенню санітарних умов і медицини смертність почала знижуватися ще з 1930-х років. За останні чотири десятиліття середня тривалість життя зросла на 25 років, досягнувши 75,8 року у 2023 році. Загальна чисельність населення у 2024 році оцінювалася у 204,7 млн осіб.

Зниження народжуваності призвело до збільшення частки дорослого працездатного населення та значного зниження коефіцієнта демографічного навантаження (кількості утриманців у сім'ях). Цей фактор відіграв вирішальну роль у зменшенні рівня бідності та нерівності в країні протягом останніх десятиліть. Проте зараз Бразилія вступає у фазу активного старіння населення. Очікується, що зростання частки літніх людей незабаром створить фінансовий тиск на бюджет, вимагаючи від уряду реформування системи соціального забезпечення та стримування видатків,.

Окрім цього, Бразилія завершила масовий перехід від сільського до міського населення. Рівень урбанізації із приблизно 45% у 1960-х роках до понад 85% у 2024 році, що посилює нерівність і навантаження на міську інфраструктуру. [12] Цікавою сучасною тенденцією є "фемінізація" та омолодження міграційних потоків. Жінки, особливо молоді, значно частіше покидають сільську місцевість у пошуках роботи та освіти в містах. [10]

Екологічні виклики. Екологічні виклики Бразилії мають глибокий соціально-економічний вимір, оскільки екологічна деградація та зміни клімату найсильніше б'ють по найбільш незахищених верствах населення, поглиблюючи існуючу нерівність.

Найважливішою екологічною проблемою є знеліснення Амазонії та експансія агробізнесу. Історично Бразилія виконує роль глобального постачальника первинної сільськогосподарської та видобувної сировини, що створює величезний тиск на природні ресурси. [1] Знеліснення Амазонії та розширення сільськогосподарських угідь у саванах викликають найбільше занепокоєння міжнародної спільноти через втрату біорізноманіття та їхній вплив на глобальні зміни клімату. Чинний уряд зробив екологічну та кліматичну безпеку одним зі своїх пріоритетів, активно залучаючи європейські інвестиції для збереження басейну Амазонки. [10] Впровадження нових державних політик вже дозволило досягти певних успіхів у зниженні темпів вирубки лісів. Водночас бразильське керівництво наголошує на необхідності знаходити баланс між збереженням природи та життєвими потребами місцевого населення, іноді звинувачуючи розвинені країни в тому, що вони мають «історичний борг» за знищення власних лісів під час індустріалізації.

Також, стрімка й здебільшого хаотична урбанізація призвела до утворення фавел із вкрай поганою інфраструктурою. Через брак продуманої житлової політики для бідних, люди змушені займати екологічно крихкі та небезпечні території.

Через те, що значна частина фавел будується на крутих схилах або в заплавах річок і на болотах, це призводить до ерозії та руйнівних зсувів. Наприклад, у Сан-Паулу близько 50% неформальних поселень розташовані на берегах річок і регулярно потерпають від хронічних повеней. Дослідження показують, що бідність і екологічний ризик тісно корелюють: майже 28% мешканців районів з низьким рівнем доходу в Сан-Паулу живуть у зонах ризику стихійних лих. [8]

Відсутність доступу до чистої питної води, каналізації та організованого вивозу сміття в нетрях не лише погіршує якість життя найбідніших, але й призводить до забруднення річок та погіршення екологічного стану всього міста. Це стає причиною спалахів інфекційних захворювань, таких як малярія, лихоманка денге та холера.

Наразі, економічний розвиток країни вимагає індустріалізації, проте вона має відбуватися з мінімальною шкодою для довкілля через створення «зелених робочих місць», інвестиції у відновлювані джерела енергії та справедливий перехід. Вже зараз Бразилія має значну частку відновлюваних джерел (виробництво етанолу з цукрової тростини та великі гідроелектростанції), проте залишається виклик збереження цього статусу на тлі нарощування видобутку нафти.

Інклюзія, гендерні аспекти. Інклюзія в Бразилії є одним із найскладніших суспільних викликів, де інноваційні та масштабні державні програми співіснують із глибоко вкоріненою структурною нерівністю. Процес залучення різних груп населення до повноцінного суспільного та економічного життя відбувається у кількох ключових вимірах:

Головним рушієм соціальної інклюзії в країні є масштабна програма Bolsa Família. Її дизайн цілеспрямовано орієнтований на найбільш вразливі групи: 75% бенефіціарів програми становлять афробразильці, а 54% — жінки. [6] Програма не лише надає фінансову підтримку, але й стимулює інклюзію через освіту та медицину, вимагаючи від сімей обов'язкового відвідування дітьми школи та проходження вакцинації. Завдяки цій та іншим ініціативам, а також зростанню реальної мінімальної зарплати, рівень бідності продовжує знижуватися і, за прогнозами, у 2025 році становитиме 20,3% (за межею 8,30 дол. на день). [9]

Наразі, в Бразилії зберігається колосальний розрив у доступі до базових благ між містом і селом, а також між центром і периферією в межах самих міст. Станом на 2024 рік доступ до водопроводу мали 93% міських домогосподарств проти лише 32% у сільській місцевості, а до каналізації — 77% проти мізерних 9% відповідно. [9] Для подолання цієї маргіналізації Бразилія впроваджує унікальні демократичні інструменти інклюзії, такі як «партисипативне бюджетування» (вперше застосоване в Порту-Алегрі), завдяки якому звичайні громадяни можуть безпосередньо впливати на пріоритети розподілу місцевих бюджетів та міське планування.

Також, зі стрімким розвитком технологій (зокрема штучного інтелекту) цифровий розрив стає новим бар'єром для соціальної інклюзії. У 2024 році 85% міських домогосподарств мали доступ до інтернету порівняно з 74% у сільській місцевості. Цей розрив ще більше залежить від рівня доходів: доступ до мережі мають 97% найзаможніших сімей (з доходом понад п'ять мінімальних зарплат) і лише 73% найбідніших сімей. [9]

Літні люди значно рідше користуються інтернетом, що призводить до їхньої цифрової та соціальної ізоляції, обмежуючи доступ до телемедицини чи державних онлайн-послуг. Особи з інвалідністю також стикаються з серйозними перешкодами: хоча технології ШІ (наприклад, розпізнавання мови чи зображень) пропонують величезні можливості для їхньої автономії, брак доступу до швидкісного інтернету, сучасних гаджетів та цифрових навичок часто залишає їх поза цим прогресом. [13]

Попри системні зусилля уряду (створення спеціальних міністерств у справах жінок, корінних народів та расової рівності), афробразильці та жінки продовжують стикатися з системними перешкодами. Афробразильське населення непропорційно сильно страждає від бідності, а чорношкірі чоловіки мають найвищі показники смертності від насильницьких причин. Жінки ж продовжують стикатися з так званою «скляною стелею» в політиці та бізнесі, несуть на собі основний тягар неоплачуваної роботи з догляду за дітьми, а також залишаються суттєво недопредставленими у високооплачуваних сферах науки, технологій, інженерії та математики (STEM). [13]

Таким чином, хоча бразильська держава докладає безпрецедентних зусиль для включення маргіналізованих груп у суспільне життя через цільові соціальні програми, подолання історичної нерівності та нових цифрових бар'єрів вимагає ще глибших структурних реформ.

Виклики, слабкі і сильні сторони. Бразилія має низку важливих сильних сторін, які забезпечують її економічний і соціальний розвиток. Насамперед це потужний експортно-орієнтований аграрний і видобувний сектор, який формує значну частину доходів країни. Важливу роль також відіграє розвинена система соціальних трансфертів, зокрема програма Bolsa Família, яка сприяє зниженню бідності та інвестуванню в людський капітал. Крім того, у країні функціонує універсальна система охорони здоров'я, а також активне громадянське суспільство, що бере участь у формуванні державної політики.

Водночас Бразилія стикається з серйозними слабкими сторонами. Серед них — надзвичайно висока концентрація багатства, яка є однією з найвищих у світі, значний масштаб неформального ринку праці, а також регресивна податкова система. Додатковим викликом залишається високий рівень злочинності, зокрема значна кількість насильницьких злочинів щороку.

Серед ключових викликів розвитку країни варто виділити політичну поляризацію суспільства, яка ускладнює проведення реформ, а також опір впливових груп інтересів щодо впровадження екологічних і податкових змін. Окремо стоїть проблема модернізації міської інфраструктури, зокрема необхідність покращення умов життя у фавелах і зменшення соціально-просторової нерівності.

Можливості використання національного досвіду для України. Досвід Бразилії демонструє низку практик, які можуть бути корисними для України. Досвід програми Bolsa Família показує, що прив'язка соціальної допомоги до виконання умов (відвідування дітьми школи, обов'язкова вакцинація) дозволяє не лише підтримати сім'ї зараз, але й розірвати цикл спадкової бідності через інвестиції в людський капітал.

Значний потенціал має впровадження механізмів партисипативного бюджетування. Досвід Бразилії, зокрема міста Порту-Алегрі, доводить, що залучення громадян до розподілу бюджетних ресурсів підвищує ефективність управління, зміцнює довіру до влади та сприяє розвитку місцевої демократії. Це особливо актуально для процесу відбудови українських громад.

Водночас досвід Бразилії підкреслює важливість уникнення певних системних помилок. Зокрема, формування складної та регресивної податкової системи сприяє зростанню нерівності та концентрації доходів у вузькій групі населення. Також швидка урбанізація без належного планування може призвести до виникнення неформальної забудови та погіршення якості життя. Тому для України є важливо забезпечити збалансовану податкову політику та стратегічне міське планування з акцентом на доступне житло та розвиток інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Andrillon, E. M. (2025). *A review of Brazilian socio-economic dynamics: Contexts and contemporary realities*. ReVista: Harvard Review of Latin America. Retrieved from <https://revista.drclas.harvard.edu/a-review-of-brazilian-socio-economic-dynamics-contexts-and-contemporary-realities-contributions-to-economics/>
2. International Monetary Fund. (n.d.). *GDP per capita, current prices (NGDPDPC)*. World Economic Outlook Database. Retrieved from <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/AUS/BRA>

3. World Bank. (n.d.). *Gini index (SI.POV.GINI) – Brazil*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?end=2023&locations=BR&start=1981&view=chart>
4. World Bank. (n.d.). *Poverty*. World Bank Data. Retrieved from <https://data.worldbank.org/topic/11>
5. International Monetary Fund. (n.d.). *Unemployment rate (LUR), percent of total labor force – Brazil*. World Economic Outlook Database. Retrieved from <https://www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/BRA>
6. Centre for Public Impact. (n.d.). *Bolsa Família in Brazil*. Retrieved from <https://centreforpublicimpact.org/public-impact-fundamentals/bolsa-familia-in-brazil/>
7. Morgan, M. (2018). *Income inequality, growth and elite taxation in Brazil: New evidence combining survey and fiscal data, 2001–2015*. Working Paper No. 165, International Policy Centre for Inclusive Growth.
8. Martine, G. (2009). *Brazil's early but unfinished urban transition*. International Institute for Environment and Development. Retrieved from <https://www.iied.org/sites/default/files/pdfs/migrate/G02539.pdf>
9. World Bank. (2025). *Brazil poverty and equity brief*. Washington, DC: World Bank. Retrieved from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099516404212531759/pdf/IDU-219d2fbb-9fdf-4efb-8504-5addb6c841fd.pdf>
10. Foreign Policy Council “Ukrainian Prism”. (n.d.). *Trendy rozvytku Brazylii [Trends of Brazil's development]*. Retrieved from https://prismua.org/brzil_trends/
11. Statista. (n.d.). *Fertility rate in Brazil*. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/254317/fertility-rate-in-brazil/>
12. Statista. (n.d.). *Degree of urbanization in Brazil*. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/259265/degree-of-urbanization-in-brazil/>
13. United Nations Development Programme. (2025). *Human development report 2025: A matter of choice: People and possibilities in the age of AI*.